

ΕΤΟΣ Η'

ΕΣΤΙΑ

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΚΑΤΑ ΚΥΡΙΑΚΗΝ

Τόμος ΙΒ'

Συνδρομή ἑτησίᾳ Ἐν Ἑλλάδι φρ. 12, ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ φρ. 20. — Αἱ συνδρομαὶ ἔρχονται ἀπὸ τῆς ἑξαετίας ἐκαστοῦ ἔτους καὶ εἰνῆ ἑτησίᾳ — Γραφεῖον τῆς Διευθύνσεως: Ὁδὸς Ἀγίσιμου 9

22 Μαΐου 1883

Μεσαιωνικός βίος

ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ¹

Β'

Αἱ κοινότητες ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν, τοὺς Φράγγους καὶ τοὺς Τούρκους. — Διοργανώσεις τῆς ὀλιγαρχικῆς πολιτείας τῶν Θεσσαλονικέων. — Οἱ προύχοντες, ὁ κληρὸς, οἱ μέτροι καὶ οἱ ἄθμοι. — Κοινοτικοὶ νόμοι. — Πᾶσι δημοκρατικοῦ στοιχείου πρὸς τοὺς ὀλιγαρχικοὺς. — Ἡ δημοκρατία τῶν Ζηλωτῶν.

Ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 377 φύλλῳ τῆς «Ἐστίας» ἀνελύθη ἡ περὶ τοῦ ἐν Ἑλλάδι τιμαριωτικοῦ συστήματος μελέτη τοῦ κ. Σάθα· νῦν δὲ συνοψίζομεν καὶ τὸν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἱστορικοῦ ἐκτιθέμενον βίον τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων ἐν τῷ μεσαιῶνι.

Ἐν τῇ προσλαλιᾷ Κυπρίου πρεσβευτοῦ πρὸς τοὺς ἐπιδραμόντας τὴν νῆσον Γενουησίους (1374), ἀπαντᾶται καὶ ἡ ἐξῆς ἀπλοικὴ φράσις, κάλλιστα χαρακτηρίζουσα τὴν τύχην τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καθ' ὅλην τὴν μακρὰν διαδοχὴν τῶν ἐν τῇ ἑλληνικῇ γῆ ξενικῶν ἐπιδρομῶν: «ὄλοι τοῦτοί θά διαβοῦν, καὶ σὺ θά μείνης ὡς καθολικός ἀφέντης, ὅτι τὸ νερὸν πάγει καὶ ὁ ἄμμος μένει, τούτέστιν οἱ ξένοι θέλουν φύγειν καὶ οἱ τοπικοὶ θέλουν μείνειν· καὶ λαλῶ το φανερά, ὅτι ἄλλο τοῦτοί οἱ καλοπίχτεροι ἐννοιάζονται, καὶ ἄλλος ὁ θεὸς θέλει κάμειν». Ὅ,τι ὁ ἀφελὴς τῶν Κυπρίων πρεσβευτῆς πρὸ ἡμισίας χιλιετηρίδος ἐκήρυττε, τοῦτο ἀκριβῶς καὶ ἡ ἱστορία ἐπιβεβαίωσεν· ἅπαντες οἱ πολυάνθρωμοι τῆς Ἑλλάδος κατακτητῆται ἔρρευσαν ὡς τὸ ὕδωρ καὶ ἐξηφανίσθησαν, μόλις δ' οἱ μεσαιωνολόγοι κατορθοῦσι διὰ τῆς ἀντιπαραβολῆς πολλῶν ἐγγράφων νὰ συρράψωσιν, οὐχὶ τ' ἀνύπαρκα χρονικά, ἀλλ' ἀκατονομάστους τινὰς γενεαλογίας.

Ἡ ἔρευνα τῶν αἰτίων εἰς ἃ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ὀφείλει τὴν θαυμασίαν διάσωσίν του ἀπὸ τοῦ φοβεροῦ χειμάρρου, ὅστις προὔρριζα ἀνέσπασε καὶ ἐπνίξεν ἔθνη μᾶλλον τοῦ ἡμετέρου πολυαριθμῶ, δικαιοῦται ὑπὸ πολλὰς ἐσώψεις τῆς προσοχῆς καὶ τῆς μελέτης τῶν ἱστορικῶν. Τὸ ἐθνολογικὸν τοῦτο φαινόμενον δύναται νὰ ἐξηγηθῇ διὰ μόνου τοῦ χάσματος, ὅπερ ὁ ὑπόδου-

λος κατώρθωσε ν' ἀνοίξῃ μεταξὺ ἐαυτοῦ καὶ τοῦ κατακτητοῦ.

Εἰθισμένοι ἀπὸ τῶν παλαιτάτων χρόνων νὰ ζῶσι κατὰ φατρίας καὶ κράτη αὐτοτελῆ καὶ ἐν ὄλῳ τῷ μεσαιῶνι οἱ Ἕλληνες πεισμόνως ἐπέμειναν ἐν τῇ ἀπομονώσει, ἥτις πρὸς τοῖς ἄλλοις, διέσωσεν αὐτοῖς καὶ σκιάν τινα ἀνεξαρτησίας.

Ἡ ἀπομόνωσις αὕτη, ἣν ἀποκαλοῦμεν αὐτοχθονισμόν, ἠδύνατο νὰ ἐκλείψῃ ὑπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς, ἀν οὗτοι δὲν εἶχον τὴν παράδοξον ἀξίωσιν νὰ θυσιάσωσι τὴν Ἑλληνικὴν ἐθνικότητα εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν παράδοσιν. Τὸ βυζαντινὸν κράτος ἦν μᾶλλον θρησκεία ἢ ἔθνος· ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει καὶ ἡ Ἑλλάς τῷ ἀνήκεν ὡς ἐπαρχία κληρονομηθεῖσα ἀπὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς κατακτήσεως. Ὁ ἐξ Ἑλλήνων γενόμενος Βυζαντινὸς ὤφειλεν ἐν τοῖς πρώτοις ν' ἀποκηρύξῃ αὐτὴν τὴν ἑλληνικὴν καταγωγὴν του.

Ὅθεν οὐδὲλως παράδοξον ὅτι βλέπομεν τὴν Ἑλλάδα ζῶσαν ἀπὸ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων μέχρι τῆς ἀναγεννήσεως αὐτῆς ἐν πνεύματι στενοῦ αὐτοχθονισμοῦ. Ὁ ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας κοινὸς ἀγὼν ἐκέρμησε διὰ παντός τοὺς ἰσχυροὺς φαγκμούς, τοὺς ὁποίους κατ' ἄλλήλων ἠγειραν ἀδελφοὶ ζήσαντες ἀπομεμονωμένοι ἐν περιόδῳ σχεδὸν διςχιλιετῇ. Πάντες γνωρίζουσιν ὅτι, διαρκοῦντος τοῦ ἀγῶνος τούτου, πολυάριθμοι Τουρκοὶ καὶ οἰκογένειαι, ἐγκαταστῆναι ἐν Πελοποννήσῳ ἀπ' αὐτῆς τῆς πρώτης κατακτήσεως, μετηγάστεισαν σωρηδὸν εἰς Ἀσίαν, τὴν παλαιὰν αὐτῶν πατρίδα. Αὐτοὶ οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει Τούρκοι δὲν δύνανται ἔτι νὰ προσοικειωθῶσιν εἰς τὴν ἰδέαν ὅτι δύνανται νὰ διαμείνωσιν ἐν χώρῳ, ἧς δυναστεύουσιν ἐπὶ τέσσαρας ἑκατονταετηρίδας. Καὶ οὐ μόνον ἔθνη τοσοῦτον διαφόρου καταγωγῆς καὶ θρησκείας ἐζήσαν μεμονωμένα ἐν μέσῳ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ λαοὶ ὁμοίμονες, ὡς οἱ Ἀλβανοὶ, διαμείναντες ἐν Ἑλλάδι ἀπετέλεσαν ἴδιον γένος, διακρινόμενον ἀπὸ τῶν ἰθαγενῶν ἐν περιόδῳ ὑπερχιλιετῇ.

Ἡ ἰδέα τοῦ αὐτοχθονισμοῦ ἦν τοσοῦτον ἐριζωμένη ἐν τοῖς Ἕλλησιν, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ ἐξ ἄλλου διαμερίσματος μεταναστεύων, διεκρίτετο παρὰ τοῖς νέοις αὐτοῦ συμπολίταις διὰ

1. Συνέχεια ἐκ φύλλου 377 τῆς «Ἐστίας».

τοῦ ἐπωνύμου ὁ ξένος. Ἡ μεταξὺ ἀλλοδαποῦ καὶ ἐντοπίου διαίρεσις ἐπεκράτει τοσοῦτον ἐν τοῖς μεσαιωνικοῖς χρόνοις, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ Βασιλικοὶ νόμοι στεροῦσι τὸν ἐξωτικὸν τῶν εἰς τοὺς ἰθαγενεῖς ἀπονεμομένων προνομίων. Ὁ ξένος κατέστη συνώνυμος πρὸς τὸν δούλον, ἤτοι τὸν λεγόμενον *πάροικον*.

Ἀποικία Πελοποννησίων, μεταναστεύσασα εἰς Ζάκυνθον περὶ τὰ τέλη τῆς ΙΕ' ἑκατονταετηρίδος, συγκροτεῖ ἀμέσως ἰδίαν κοινότητα ὅπως μὴ ἀπολέσῃ τὰ προνομία της. Πᾶς ἐκ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος μεταναστεύων εἰς τὰς Ἰονίους νήσους ἔζη ἀπόβλητος τῆς ἰθαγενοῦς κοινότητος, μόλις δὲ κατῴρθου συγγενέων πρὸς τὸν λαὸν ν' ἀναγνωρισθῇ πελάτης δυνατοῦ τινος. Ἐν ἔτει 1540 ὁ ἀρχιεπίσκοπος Μονεμβασίας Μητροφάνης ἐξώρκιζε τὸ ποίμνιόν του νὰ προτιμῆσῃ τὸν Τουρκικὸν ζυγὸν ἀπὸ τῆς εἰς τὰ Κύθηρα μελετηθείσης μεταναστεύσεως, διότι ἡ μετοικεσία ἐκεῖνη θὰ τοὺς ἐστέρει παντὸς δικαιώματος, καθιστῶσα αὐτοὺς παροίκους, ἤτοι δούλους τῶν Κυθρίων.

Ὁ μεσαιωνικὸς οὗτος αὐτοχθονισμὸς καταντῆ πολλάκις γελοῖος. Ἐν τῇ ΙΓ' ἑκατονταετηρίδι οἱ πρέσβεις τῶν κοινοτήτων Ζακύνθου καὶ Κεφαλληνίας διεπληκτίσθησαν τοσοῦτον σφοδρῶς πρὸς ἀλλήλους, περὶ τοῦ δικαιώματος τῆς προτιμῆσεως, ὥστε καὶ αὐτὰ τὰ Ἐνετικὰ δικαστήρια ἐπελήφθησαν τῆς λύσεως τῆς διενέξεως. Εἰς τὰς περισθεσίας γραπτὰς προτάσεις των οἱ Κεφαλλῆνες ἀπαιτοῦσιν ἀπὸ τῶν Ζακυνθίων ὑποταγὴν ἐπὶ τῷ ἀφελεῖ ἰσχυρισμῷ ὅτι καὶ ἐν αὐτῷ τῷ Ὀμηρικῷ καταλόγῳ οἱ Ζακύνθιοι μνημονεύονται ὡς ὑποτελεῖς τοῦ Ὀδυσσεῦς.

Ἐκ τῶν Ἐνετικῶν τιμολογίων πληροφοροῦμεθα ὅτι μέχρι τοῦ 1500 ἑκάστη πόλις τῆς Ἑλλάδος διετήρει ἰδία μέτρα καὶ σταθμὰ καὶ ὀνομαστικὰ νομίσματα ὅπως διάφορα. Τὸ αὐτὸ τοπικὸν πνεῦμα εἰσεχώρησε καὶ εἰς αὐτὴν τὴν θρησκείαν, ἀφοῦ βλέπομεν καὶ τοὺς ἐν Ἀμοργῷ ἱερεῖς κηρύσσοντας ὅτι ὁ Ἀμοργινὸς Ἅγιος Γεώργιος ἦν ὁ ἀληθὴς ταξίαρχος τῆς οὐρανίας στρατιᾶς, καὶ οὐχὶ ὁ ἅγιος Μιχαὴλ τῶν Σερφίων, ὡς ἰσχυρίζοντο οἱ τῆς Σερφίου ἱερεῖς.

Βαθμηδὸν ἐξοικειωθείς πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς ἀπωλείας τοῦ πολιτικοῦ βίου ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς συνεκέντρωσεν ἀπάσας τὰς δυνάμεις του πρὸς μόρφωσιν ἰδιωτικοῦ βίου βασιζομένου ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς κοινότητος. Ὁ θεσμὸς οὗτος καλούμενος ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Πολιτεία, ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν *Università*, διμορφώθη ἐπὶ τῇ βάσει μᾶλλον τῶν παλαιῶν Ἑλληνικῶν πολιτειῶν ἢ τῶν Ῥωμαϊκῶν *Municipia*. Ἐτι καὶ νῦν ὁ λαὸς ἐπιμένει ἀποκαλῶν *πολιτείας* τὴν ἐν κοινότητι βιοῦσαν πόλιν, ἐνῷ ὀνομάζει χωρὶα τὰς ἐκ τῆς πόλεως ἐξαρτωμένας κώμας. Ἡ καθ' ὅλην τὴν

διάρκειαν τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος λειτουργήσασα ἐν Ἑλλάδι κυβέρνησις ἔφερε τὸ ὄνομα Ἑλληνικὴ Πολιτεία· τὸ ὄνομα τοῦτο παρέμεινε καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως τοῦ Καποδιστρίου, καὶ μόλις ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος ἡ Πολιτεία ἀντικατέστη διὰ τοῦ Βασιλείου. Ἡ ἐν ἀρχῇ τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος ἰδρυθεῖσα ἐν Ἐπτανήσῳ αὐτόνομος κυβέρνησις ἔφερε τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα Ἴόνιος Πολιτεία, καὶ τὸ ἰταλικὸν *Republica*.

Ἀδιαφορῶν πρὸς τὸ ὄνομα καὶ τὴν ἐθνικότητα τοῦ κατακτητοῦ του, ὁ Ἕλληνας εἰσεχώρησε εἰς τὴν διατήρησιν τῆς πολιτείας, ἥτις τῷ ἀνεπόλει ὄνομα καὶ θεσμὸν κλεισάντα τοὺς παλαιούς προγόνους. Πλούσιοι καὶ πένητες ἦσαν ἴσοι ἐνώπιον τῆς πολιτείας, ὡς ἐξισώθησαν ἤδη καὶ ἐν τῇ δουλείᾳ. Ἡ καταγωγή καὶ ἰδίως τὰ πλοῦτη παρέιχον δικαίωμα τι προτιμῆσεως εἰς τινὰς οἴκους, οὐδέποτε ὅμως τὸ δικαίωμα τοῦτο ἠδύνατο νὰ καταστήσῃ ἐκ ποδῶν τὰ δικαιώματα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσότητος τῶν ἄλλων πολιτῶν. Αὐτὸς ὁ τίτλος, ὃν ἔφερον οἱ τοῦ λαοῦ ἐκλεκτοὶ (πατέρες τῆς πολιτείας) μαρτυρεῖ τὸν ὅπως πατριωτικὸν σκοπὸν τῆς ὑπεροχῆς. Ὅσαίς ἢ τὰς τύχαις τῆς πολιτείας διευθύνουσα κλάσις διανοήθη νὰ καταχρασθῇ τῆς ἰσχύος αὐτῆς, τὸ σχῆμα κατέστη ἀναπόφευκτον· οἱ πιεζόμενοι συγκροτοῦντες ἀμέσως νέαν κοινότητα ἐκέρυττον τὸν πόλεμον πρὸς τοὺς ἀρχοντας, καὶ τότε οὗτοι πρὸς διαφύλαξιν των ἀπὸ τῆς ὀργῆς τοῦ λαοῦ ἠγόραζον τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ κατακτητοῦ, καθιστάμενοι ἀληθεῖς τύραννοι· τότε δὲ ἀντὶ πατέρων ὁ λαὸς τοὺς ἀπεκάλει Φραγκάρχοντας, Τουρκολάτρας. Παραδείγματα τοιούτων ἐμφυλίων ῥήξεων παρέχουσι αἱ μεσαιωνικαὶ κοινότητες τοῦ Ναυπλίου, καὶ ἰδίως αἱ τῶν Ἰονίων νήσων, ἔνθα τὸ αἷμα καὶ τὸ πῦρ πολλάκις ἐσημείωσαν τὴν οἰκογενειακὴν ταύτην ἔριδα.

Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὅμως οἱ ὑπόδουλοι Ἕλληνες ἀπετέλεσαν ἐν σῶμα μιᾶς καὶ μόνης οἰκογενείας, καὶ ἀδελφικῶς συνεργαζόμενοι κατῴρθωσαν διὰ τῆς εὐφροσύνης καὶ τῆς φιλοπονίας ὅπως ἀνακτήσωσι τὰ ὑπὸ τῆς κατακτῆσεως ἀρπαγέντα αὐτῶν πλοῦτη. Καταλαβόντες τὴν Κύπρον οἱ Γάλλοι Σταυροφόροι διμοιρασθήσαν ὅλα τὰ ἐν τῇ νήσῳ κτήματα· μετὰ παρέλευσιν ὅμως μιᾶς ἑκατονταετηρίδος οἱ τῆς Κύπρου ἱππῆται καταφαγόντες τὰ πάντα ἐν τῇ ἀργίᾳ, ἠναγκάσθησαν νὰ πωλήσωσι τὰ χωρὶα καὶ αὐτὰς τὰς οἰκίας αὐτῶν εἰς τοὺς διὰ τῆς ἐργασίας πλουτήσαντας ὑπηκόους. Αὐτοὶ οἱ βασιλεῖς πτωχύναντες εὐρέθησαν ἐν τῇ ἀνάγκῃ ὅπως ἀπελευθερώσιν τοὺς δούλους τῶν ἰδίων κωμῶν, ἀντὶ ὀρισμένου χρηματικοῦ ποσοῦ. Μᾶτην ἡ Ἐνετικὴ Γερουσία δι' ἄλλεπαλλήλων διαταγῶν ἀπηγόρευεν εἰς τοὺς ἐν Ἑλλάδι ἐγκα-

τεστημένους Ένετούς άποίκους τήν πώλησιν τών τιμαρίων εἰς τοὺς ἰθαγενεῖς· αἱ χρηματικαὶ δυσχέρειαι κατέστησαν τσοῦτον μεγάλαι, ὥστε οὐ μόνον οἱ ἄποικοι ἐξεχώρουν τὰ κτήματά των εἰς τοὺς Έλληνας πιστωτάς, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἀποικιακὴ κυβέρνησις ἐξητελιζέτο δαυειζομένη ἀπὸ τῶν ἰθαγενῶν χρήματα πρὸς λειτουργίαν αὐτῆς τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας.

Ὁ Νικηφόρος Γρηγοράς, ἐπισκεφθεὶς ἐν ἔτει 1350 τὰς εἰς τοὺς Σταυροφόρους ὑποκειμένας ἑλληνικὰς νήσους περιέγραψεν εὐμενῶς τὴν κατάστασιν τῶν ὑποδούλων τούτων ἀδελφῶν, οὔτινες, ἀφοῦ γενναίως ἐπρομάχησαν ὑπὲρ ἐλευθερίας, ὑπέκυψαν εἰς τὸν ἀριθμὸν καὶ ἀνεγνώρισαν τὴν νέαν κυβέρνησιν ἐπ' ἐλπίδι αἰσιωτέρου μέλλοντος. Στενώτατα πρὸς ἀλλήλους συνδεδεμένοι ἀπήλαυον ὑπὸ τὴν ξένην κυριαρχίαν εἰρήνης καὶ δικαιοσύνης, ὧν ἐστεροῦντο οἱ εἰς τὸ Βυζάντιον ὑποκείμενοι ὁμοθετεῖς. Ὁ βυζαντινὸς χρονολόγος εἰδικῶς μνημονεύει καὶ Κυπριακῆς κοινότητος, προεδρευομένης ὑπὸ τοῦ φίλου του Γεωργίου Λαπίθου. Τοῦ πατρὸς τούτου τοῦ λαοῦ περιῆλθεν ἡμῖν ποίημά τι καλῶς ἐξεικονίζον τὰ ἐπικρατοῦντα αἰσθήματα ἐν ταῖς φραγκοκρατομέναις κοινότησι. Τὸ ποίημα τοῦ Λαπίθου συγκείμενον ἐκ 1490 πολιτικῶν στίχων δύναται προσκόντως νὰ ἐπιγραφῆ «Τὰ καθήκοντα τοῦ πολίτου», καὶ ἀναπολεῖ τὰ γνωμικὰ ποιήματα τῶν παλαιῶν.

Ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς ὑποδούλους ἀδελφοὺς ὁ Κύπριος πολιτείαρχης, παρηγορεῖ αὐτοὺς διὰ τῶν γενναίων τούτων λόγων·

Ἄν τύχην ἔχης δουλικήν, φέρε γενναίως τούτο, μὴ ἀθυμῶν τοῦ στέρεσθαι· δῆθεν ἐλευθερίας, μὴδ' ἀτιμότερον ἦγοσ' σαυτὸν ἕνεκα τούτου· ταχὺ γὰρ δοῦλος ἀνεῖσι πρὸς τὴν ἐλευθερίαν, καὶ πόλεμος δουλαγωγεῖ, βαβαί, τοὺς ἐλευθέρους.

Οὕτω δ' ἐξακολουθεῖ διδάσκων τὸν λαόν, ὅτι ἡ δουλεία εἶνε μὲν κακόν, οὐχὶ ὅμως καὶ τοιούτον ὥστε νὰ ἐξαχρειώσῃ πᾶν εὐγενὲς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ αἶσθημα καὶ νὰ σβύσῃ πᾶσαν ἐλπίδα. Ὁ ἀληθῶς γενναῖος ὀφείλει νὰ ὑποφέρῃ μετὰ μακροθυμίας τὴν ὑπὸ τῆς τυφλῆς τύχης ἐπεληθούσαν αὐτῷ δυστυχίαν, βέβαιος ὅτι ἡ τύχη μεταλλάττει, ὡς ἐξαρτωμένη ἀπὸ τοῦ θεοῦ. Καὶ ἐν τῇ δουλείᾳ ὁ πολίτης ἔχει δικαιώματα, τὰ ὅποια ὀφείλει νὰ ἐξασκῆ εὐσυνειδήτως ἐκλέγων τοὺς ἀρχοντάς του οὐχὶ ἐν τοῖς πλουσιωτάτοις, ἀλλ' ἐν τοῖς φρονιμωτάτοις. Εἰς τὰς διαταγὰς τῶν προϋχόντων τούτων ὀφείλει νὰ ὑπακούῃ καὶ μετ' αὐτῶν νὰ προκινδυνεύῃ γενναίως εἰς ὑπεράσπισιν τῆς πατρίδος, ἐν πάσῃ ἐπικειμένη βραβείων ἐπιδρομῇ.

Ἄν ἔθνος τι βραβαρικὸν κατὰ τῆς σῆς πατρίδος ἐπιστρατεύσων ἀπειλῇ δεινὴν αἰχμαλωσίαν, μὴ καταπλήξῃς καὶ προδῶς αἰσχροῦς τοὺς σοὶ φιλάτους, ἀλλὰ προθύμως ἔξῃ· καὶ τοῖς ἔχθροῖς συνάντα

καὶ δεῖξον ὄμμα βλοσυρὸν καὶ θαρσαλέαν φρένα· κἂν μὲν νικήσῃς ἔσθλας γυνακίκα τε καὶ παῖδας, γονεῖς καὶ φίλους ἅπαντας, πατρίδα τε φιλάτην, καὶ πάντες σε θαυμάσουσι καὶ κλέος ἔξεις μέγα· εἰ δ' ἀριστεύοντα συμβῆ τεθνάναι σε γενναίως, ἀίδιον σοὶ κείσεται τὸ κλέος· ἐν τῇ πόλει.

Τὸ προνόμιον τῆς ὀπλοφορίας θεωρεῖ ὁ Κύπριος δημογέρον ὡς τὸ πολυτιμώτατον τοῦ δούλου δικαίωμα, διὸ καὶ ἀπολαμβάνων αὐτοῦ ὀφείλει νὰ ἐξασκῆται ἐν τῷ χειρισμῷ τῶν ὄπλων ἐν συγχῇ θήρᾳ.

Εἰς ἐξέγερσιν τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος καὶ εἰς παρηγορίαν τῶν ἀπὸ τῆς δουλείας θλίψεων ὁ γνωμικὸς ποιητὴς τῆς μεσαιωνικῆς Ἑλλάδος συμβουλεύει τὴν ἐνδελεχῆ μελέτην τῶν παλαιῶν ἱστοριῶν.

Διέρχου μοι τὰς παλαιὰς προθύμως ἱστορίας παρατηρῶν ἐπιμελῶς τὰς πράξεις καὶ τὰς τύχας, καὶ τίνα μὲν κατώρθωσαν, καὶ πῶς, καὶ τίσι τρόποις, τίνα δὲ παρεσφάλησαν καὶ δι' ἣντινα αἰτίαν· πλείστην γὰρ οὕτω φρόνησιν ὡς ἐν βραχείᾳ συλλέξεις.

Πρώτιστα κεφάλαια καλοῦ πολίτου θεωρεῖ ὁ Λαπίθης τὴν μόρφωσιν ἐναρέτου οἰκογενειακοῦ βίου, τὴν πρὸς τοὺς ὁμοθετεῖς ἀδύλον ἀγάπην καὶ τὴν διὰ τῆς ἐργασίας καὶ τῆς οἰκονομίας δημιουργίαν ἐπιζήλου εὐημερίας.

Τὸ ποίημα τοῦ Λαπίθου ἐνδιαφέρει τὸν μεσαιωνικὸν ἑλληνισμὸν καὶ ὑπὸ ἄλλην ἔποψιν· ἐνθ' τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα ἐπρογράφετο ἐν Βυζαντίῳ, ἡ δὲ ἐκκλησιὰ ἐξεσφενδόνιζε τοὺς ἐν τῷ Τριωδίῳ ἔτι περιωζομένους φοβερούς ἀναθεματισμοὺς κατὰ τοῦ Πλάτωνος, ὁ Κύπριος στιχογράφος, καίτοι φιλευσεβὴς καὶ διαπρέψας ἐν προμάχοις τῆς ὀρθοδοξίας, οὐδὲν ἤττον διδάσκει τοὺς ὁμοθετεῖς ὅτι ἀκωλύτως δύνανται νὰ συγγένωνται τῷ Πλάτῳ :

συνεῖναι γὰρ τῷ Πλάτῳ καὶ γε τῷ Σταγειρίτῃ δυνάμεθα, κἂν μεταξὺ πολὺς ἔρρευσε χρόνος.

Εἶνε γνωστὴ ἡ ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Λαπίθου μαστίσασα τὸ βυζαντινὸν κράτος μοναχικὴ νόσος καὶ τὰ φοβερὰ αὐτῆς ἐπὶ τοῦ κράτους καὶ τῆς κοινωνίας ἀποτελέσματα. Ἀτομικῶς καὶ ὁ Λαπίθης συμμετέσχε τοῦ πρὸς τοὺς Ἀθωνίτας μοναχοὺς ἀγῶνος, ὅστις διήρπει τότε τὴν Ἀνατολὴν εἰς δύο στρατόπεδα, τοὺς λεγομένους Παλαμίτας καὶ τοὺς Βαρλααμίτας· οὐδαμοῦ ὅμως τοῦ ποιήματός του ἀναφέρει τοὺς μοναχοὺς, ἐξ ἐναντίας δὲ νοθετεῖ τοὺς συμπολίτας του νὰ διδάσκωσι τὰ τέκνα των γραμματα καὶ τίνα βιοποριστικὴν τέχνην·

Γράμματα παρασκευάζε τούτους μανθάνειν πρώτα, μέγιστον φῶς γὰρ τῇ ψυχῇ ἢ τούτων ἐπιστήμη, καὶ πρὸς λειμῶνας λογικὸς ἀνοίγνυσι τὴν θύραν, ἔπειτα τέχναις ἐνασκεῖν σπούδαζε ταῖς δεούσαις, αὐταὶ γὰρ ἐμπορίζουσι τοῦ βίου τὰ λρεϊώδη καὶ κλέος προσπορίζουσιν ἐκάστη πρὸς ἀξίαν.

Μεθ' ὅλα τ' ἀναντίρρητα αὐτῆς κακὰ, ἡ εἰς Ἑλλάδα ἐπιδρομὴ τῶν Σταυροφόρων ὠφέλησε τον ἑλληνισμόν, τὸ Βυζάντιον καὶ αὐτὴν τὴν ἐκκλησίαν. Ἡ διάκρισις τῶν κοινωνικῶν τάξεων καθηγήθη, καὶ ἡ κοινότης ἀπορορήσασα τὰ πάντα συνήνωσεν ὅλους τοὺς ὑποδούλους ἐν τῷ πνεύματι μιᾶς καὶ μόνης οἰκογενείας. Εἰκοσι-τρεῖς στίχοι τοῦ ποιήματος τοῦ Λαπίθου διδάσκουσι τοὺς Ἕλληνας ὅτι ὁ ἐν Βυζαντίῳ αὐτοκράτωρ εἶνε ὁ θεοπρόβλητος ἡγεμῶν, πρὸς δὲν ἀπαντες ὀφείλουσι τυφλὴν ὑπακοήν. Ὁ ὑπὸ τῶν Λατίνων διωγμὸς τῶν ὀρθοδόξων ἐξήγειρε τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα μέχρι φανατισμοῦ καὶ ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησία ἀφηρώϊσε τοὺς ἐπὶ τῶν λατινικῶν πυρῶν ἀποθανόντας μάρτυρας τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος. Ὁ Δημήτριος Κυδωνῆς ἔγραφεν ὅτι «μόνον τὸ πρὸς τοὺς Λατίνους μῖσος διήλλαξε τοὺς τέως εἰς ἐχθρικά στρατόπεδα διηρημένους Πελοποννησίους».

Ἡ Τουρκικὴ τυραννία, σκληροτέρα τῆς Φραγκικῆς, ἀνέπτυξε τὸ ἐθνικὸν αἶσθημα εἰς ὑψηλοτέραν περιωπὴν· τότε πρῶτον ὅλοι οἱ δούλοι ἀνεγνώρισαν τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πατριάρχην ὡς τὸν ἐθνάρχην τοῦ Γένους. Γεννάδιος ὁ Σχολάριος, ὁ πρῶτος ἐθνάρχης τοῦ ὑποδούλου γένους, δύναται προσηκόντως νὰ ὀνομασθῇ ὁ τελευταῖος τῶν Βυζαντινῶν καὶ ὁ πρῶτος τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων. Εἶνε γνωστὴ ἡ ὑπ' αὐτοῦ ῥητὴ ἀποκήρυξις τῆς Ἑλληνικῆς ἐθνικότητος ἐντοῖς μεταγενεστέροις ὅμως συγγραμμασιν αὐτοῦ ὁ πατριάρχης ἀποκηρύττει τὸν βυζαντινισμόν, ἐπικαλούμενος τὴν θεϊαν ἀρωγὴν ἐπὶ τῆς ἀγαπητῆς καὶ ἀτυχοῦς Ἑλλάδος. Οἱ μοναχοί, οἱ ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν ἀδιόρθωτοι οὗτοι ἀναθεματισταὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ὀνόματος, διδάσκουσι ἤδη τὸν λαὸν ὅτι ὀφείλει ν' ἀποπτύσῃ τὸ ἀξιοκατάφροντον ὄνομα Ῥωμαῖος καὶ παραλάβῃ τὸ τοῦ Ἑλλήνος».

Τοιαύτη εἶνε ἡ ὑπὸ τοῦ κ. Σάθια προτασσομένη εἰσαγωγὴ εἰς τὴν περὶ κοινοτήτων μελέτην, ἔχουσαν ἐν συνόψει ὡς ἐξῆς :

Ὅτι ὑπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς πᾶσαι αἱ πόλεις ἐκυβερνῶντο κατ' ἰδίους νόμους καὶ ἔθιμα εἶνε ἀναντίρρητον· δυστυχῶς ὅμως ἀγνοοῦνται καὶ τὰ καθέκαστα τοῦ πικαίλου διοργανισμοῦ τῶν κοινοτήτων τούτων. Ἀπασαί αἱ εἰς τοὺς Ἐνετοὺς ὑποκειμεναὶ Ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι διὰ πρεσβειῶν ἐπικαλοῦνται τὴν ἀναγνώρισιν τῶν νόμων καὶ προνομίων, τὰ ὅποια ἐσεβάσθησαν καὶ οἱ Βυζαντινοί. Πολλαὶ ὑπὸ τῆς Ἐνετικῆς Γερουσίας ἐπικυρώσεις τῶν κοινοτικῶν προνομίων ἀναφέρουσι, καὶ ἐν πολλοῖς ἀναλύουσι καὶ τὸν ἐπὶ τῆς βυζαντινῆς περιόδου ἰσχύοντα ὀργανισμόν τῶν πολιτειῶν. Ἐπίσημα ὅμως μνημεῖα ἔλειπον ὅπως χειραγωγήσωσιν ἡμᾶς εἰς καλλιτέραν ἐκτίμησιν τοῦ κοινοτικοῦ συστή-

ματος τῶν Βυζαντινῶν. Εὐτυχῶς ὁ κ. Σάθιας ἀνεκάλυψεν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων ἀρκετὰ βυζαντινὰ ἔγγραφα ἀφορῶντα εἰς τὸν διοργανισμόν τῶν κοινοτήτων. Ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁ ἱστορικὸς περιορίζεται εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῶν περὶ τῆς πολιτείας τῶν Θεσσαλονικέων ἔγγραφων, παρεμβάλλων ἐν παρόδῳ καὶ ἀγνώστους ἄλλας εἰδήσεις, ἀφορώσας εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς πόλεως ἀπὸ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων μέχρι τῆς ἐν ἔτει 1430 ἀλώσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν. Παραλείποντες τὸ ἱστορικὸν μέρος ὡς λίαν διεξοδικόν, μεταφράζομεν τὰ περὶ τοῦ διοργανισμοῦ τῆς κοινότητος ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν χρόνων.

«Εἶδομεν ὅτι ἀπὸ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων ἀπενεμήθησαν εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν μεγάλη προνόμια, τὰ ὅποια ἡ πολιτεία κατῴρθωσε νὰ διατήρησῃ ὑφ' ὅλους τοὺς κατακτητάς. Ἐπὶ τῇ ῥητῇ συνθήκῃ τοῦ ν' ἀφεθῆ καὶ κυβερνηθῆ κατὰ τοὺς ἰδίους νόμους καὶ ἔθιμα ἡ Θεσσαλονικὴ ἀνεγνώρισε τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει Λατίνους, τοὺς ἐν Νικαίᾳ Βυζαντινοὺς, καὶ τοὺς Ἐνετούς.

Ἡ δικαιοδοσία τῆς πολιτείας, ἥτοι κοινότητος τῶν Θεσσαλονικέων, δὲν περιορίζετο εἰς μόνην τὴν πόλιν, ἀλλ' ἐπεξετεινετο ἀπὸ Βερροίας μέχρι τῆς χερσονήσου τῆς Κασσάνδρας· ἡ ἀντίθετος πρὸς τὴν Κασσάνδραν πλευρὰ, ἡ μεταξὺ τῶν ποταμῶν Ἀξιοῦ καὶ Πηνειοῦ, ὑπήγετο εἰς τὴν δικαιοδοσίαν αὐτῆς· τὰ πρὸς τὸν Στρυμόνα ὄρια τῆς κοινότητος μένουσιν ἀέθβαια.

Ὁ Νικόλαος Καθάσιλας συνεχῶς μνημονεύει τοῦ ἀποικιακοῦ νόμου τῆς πόλεως, διέποντος πιθανῶς τὰς πρὸς τὴν Θεσσαλονικὴν σχέσεις τῶν ὑποτελῶν αὐτῇ μικροτέρων κοινοτήτων· ὁ δὲ Καμενιάτης γράφει ὅτι μέγας μέρος τῶν ἐν ταῖς κοιλάσι τοῦ Ἀξιοῦ καὶ Στρυμόνος διεσπαρμένων βαρβαρικῶν κωμῶν ἐτέλουν φόρον εἰς τοὺς Θεσσαλονικεῖς.

Ἡ ἐπὶ τῶν προμνημονευθεισῶν χωρῶν δικαιοδοσία τῆς πολιτείας δὲν φαίνεται ἀλλοιωθεῖσα μέχρις αὐτῆς τῆς πτώσεως τῆς Θεσσαλονικῆς εἰς τὸν ὀθωμανικὸν ζυγόν. Ἐν ἀρχῇ τῆς Θ' ἐκατονταετηρίδος ὁ Θεόδωρος Στουδίτης μνημονεύει τῆς χερσονήσου Παλλήνης, ἥτοι Κασσάνδρας, ὡς ὑποκειμένης εἰς τὴν κοινότητα· μετὰ παρέλευσιν ἐξ ὅλων ἑκατονταετηρίδων ἡ αὐτὴ χερσόνησος ἀνήκει εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν, ὡς πληροφоруόμεθα ἐκ τῶν ἐνετικῶν ἔγγραφων.

Οὐδὲν ἔγγραφον σημειῖ τὸν ἀκριβῆ πληθυσμὸν οὔτε τῆς πόλεως, οὔτε τῆς πολιτείας· τὸ ἐπίθετον ὅμως Μεγαλόπολις, ὅπερ οἱ ἱστορικοὶ ἀποδίδουσι εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν ἀπὸ τῆς Δ' μέχρι τῆς ΙΔ' ἐκατονταετηρίδος μαρτυρεῖ πληθυσμὸν μέγαν· τὸ ἐπίθετον τοῦτο οἱ ἱστορικοὶ ἀποδίδουσι πλὴν τῆς Θεσσαλονικῆς,

εις μόνας τὴν Ῥώμην, τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὴν Ἀντιόχειαν. Ὁ Γρηγόριος τὴν ἀποκαλεῖ «εὐάνδρουσαν πόλιν», ὁ δὲ Βιλλαρδουῖνος «μίαν τῶν ἀρίστων καὶ πλουσιωτάτων πόλεων τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου». Σημειώματι τῆς Θ' ἑκατονταετηρίδος χρησιμεῖ τὴν πολύτιμον πληροφορίαν περὶ τοῦ ἐμβυδαίου τῆς πόλεως καὶ τῆς ἀκροπόλεως. Αἱ ἀνυπολόγιστοι δυστυχίαι, αἰτίνας ἐνέσκηψαν ἐν τῇ πόλει κατὰ τὴν ΙΔ' ἑκατονταετηρίδα ἀναμφιβόλως ἐπὶ πολὺ ἠλάττωσαν τὸν ἀριθμὸν τῶν κατοίκων· ἀσφαλέστατον δὲ τεκμήριον περὶ τῆς φοβερᾶς ἀναλογίας τῆς μειώσεως τῶν κατοίκων ἐν τοῖς συγγεροῖς ἐκείνοις χρόνοις εἶνε τὸ ἐξῆς· Ὅταν αἱ Ἑνετοὶ παρέλαβον τὴν πόλιν (1423), αὕτη, καίπερ καταστραφεῖσα ὑπὸ τῶν ἐπιδρομῶν, τῶν πολιορκιῶν καὶ τῶν ἐπιδημικῶν νόσων, περιεῖχεν ἔτι 40,000 κατοίκων· μετὰ παρέλευσιν ἑπτὰ ἐτῶν (1430) ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς περιορίσθη εἰς μόνας 7,000 ψυχῶν, ὡς βεβαίως σύγχρονος Θεσσαλονικεὺς χρονολογᾷ.

Οἱ κάτοικοι τῆς Θεσσαλονίκης διηροῦντο εἰς τέσσαρας κλάσεις, τοὺς προὔχοντας ἢ ἄρχοντας, τὸν κληρὸν, τοὺς βουργεσίους ἢ μέσους, καὶ τοὺς δῆμους.

Ὁ κληρὸς ἀπετέλει προνομιοῦχον τάξιν· οἱ ἀφιερωμένοι εἰς λειτουργίαν τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἐκέκτηντο μεγάλη προνόμια καὶ ἀξιώματα· κατὰ πᾶσαν πιθανότητα οἱ λειτουργοὶ τοῦ ἁγίου ἀνῆκαν εἰς παλαιούς οἴκους νεμομένους τὰς προσόδους τοῦ ναοῦ. Ὁ αὐτοκράτωρ Βασίλειος Β' θελήσας νὰ τιμῆσῃ ἕνα Βούλγαρον ἄρχοντα ἐνύμφευσεν αὐτὸν μετὰ τῆς θυγατρὸς ἐνὸς ἀξιοματικοῦ τοῦ ναοῦ. Οἱ ἱερεῖς καὶ διάκονοι διηρημένοι εἰς τάγματα ἐκυβερνῶντο κατ' ἴδια ἔθιμα, ἔχοντες καὶ τὸ δικαίωμα νὰ φέρωσιν ἔνδυμα καὶ πῖλον διάφορον πρὸς τὰ τῶν ἄλλων κληρικῶν τῆς αὐτοκρατορίας. Οἱ μοναχοὶ διώκουν κατὰ τὸ δοκοῦν τὰς πολυαριθμούς καὶ πλουσίας αὐτῶν μονὰς, καὶ διεξεδίδουν, ὡς θέλομεν ἴδει, καὶ δικαστικῶς πρὸς τὴν κοινότητα τὰ δικαίωμα πάσης ἀναμείξεως ἐν τῇ διαχειρίσει τῶν ἀνηκόντων εἰς τὰς μονὰς ἀγαθῶν. Ἀγνοοῦμεν ἂν ὁ τῆς Θεσσαλονίκης κληρὸς εἶχε δούλους, ὡς ἄλλαι τοῦ κράτους ἐκκλησίαι· ἐν τούτοις λόγος τις τοῦ Εὐσταθίου μᾶς διδάσκει ὅτι τὸ παλαιὸν ἐλληνικὸν κομητάτον τῶν ἱεροδούλων ἐπεκράτει ἐν τῇ ΙΒ' ἑκατονταετηρίδι ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Δημητρίου· οἱ ἱερόδουλοι οὗτοι ἦσαν ξένης καταγωγῆς. Ὁ ἁγιος, καίτοι ἐπονομαζόμενος Ἐλευθέριος, δὲν ἠδύνατο νὰ παράσχη ἀσφαλὲς ἄσυλον εἰς τὸν ἐπικαλούμενον τὴν προστασίαν του ἰθαγενῆ δούλον, ἀφοῦ ἕκαστος πολίτης ἀκωλύτως ἠδύνατο ν' ἀποσπάσῃ ἀπὸ τοῦ ναοῦ τὸν φυγόντα δούλον αὐτοῦ.

Οἱ δῆμοι διηρημένοι εἰς σωματεῖα εἶχον τὸ δικαίωμα τῆς ὀπλοφορίας· τὸ πολυαριθμότερον καὶ τολμηρότερον σωματεῖον ἦν τὸ τῶν ναυτῶν, ἔχον ἰδίαν ἀρχὴν καὶ πολλὰ προνόμια· ἄλλα τ' ἄλλα σωματεῖα παρηκολούθουν εἰς τὴν σημαίαν τῶν ναυτῶν ἐν περιπτώσει στάσεως ἢ διαδηλώσεως. Ἡ βυζαντινὴ ἱστορία μνημονεύει καὶ ἄλλων κοινοτήτων ἀπολαουσῶν τοῦ προνομίου τῆς ἀπαλλαγῆς στρατιωτικῆς φρουρᾶς, καὶ ἐξ ἰδίων ἐπαρκουσῶν εἰς τὴν διαφύλαξιν τῶν τειχῶν. Οὐδεμία ὅμως πόλις διωργάνισε τὴν ἰδίαν ἀσφάλειαν μεθοδικώτερον τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἰσιδώρος ἀναφέρει ὡς τὸ κυριώτερον καθῆκον τῶν Θεσσαλονικέων ἀρχόντων τὴν σπουδὴν τῆς τακτικῆς ἐπιστήμης. Εἰς τὸν μεθοδικὸν διοργανισμὸν τοῦ στρατοῦ τῆς, τὰς ἐπικρατούσας πατριωτικὰς ιδέας καὶ τὸ προεξάρχον πνεῦμα τῆς πειθαρχίας, ἡ Θεσσαλονικὴ ὤφειλε τὴν σωτηρίαν ἐν μέσῳ τῶν πολυαριθμῶν βαρβάρων, οἵτινες ἐπωφθαλμίων τὰ πλοῦτη αὐτῆς. Εἶδομεν ὅτι ἐν τῶν παλαιότερων προνομίων τῆς πόλεως συνίστατο εἰς τὴν ἀπουσίαν Ῥωμαϊκῆς φρουρᾶς. Ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς Λέοντος τοῦ Τριπολίτου (904) ἡ πόλις ὀργανίζει τὴν υπεράσπισιν διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων· ὁ παρεμβὰς βυζαντινὸς στρατηγὸς Νικήτας ἦν ἀπλοῦς τοποτηρητῆς τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος, ἀποσταλεὶς ἵνα ἐπιστατήσῃ εἰς τὴν ὀχύρωσιν τοῦ λιμένος· αἱ προκηρύξεις αὐτοῦ μόνον «ἄνδρας Θεσσαλονικεῖς» ἀναφέρουσιν. Ὁ στρατὸς συγκείμενος ἐκ τῶν δῆμων ἐδοιοκεῖτο ὑπὸ ἰθαγενῶν ἀρχηγῶν. Μάρτυς αὐτόπτης τῆς ὑπὸ τῶν Ἀράβων ἀλώσεως τῆς πόλεως ἐξαίρει τὴν ἀνδρίαν καὶ τὴν φιλοπατρίαν τῶν υπερασπιστῶν τῆς πόλεως, οἵτινες ὑποκίψαντες εἰς τὸ πλῆθος ἐπροτίμων νὰ ῥιφθῶσιν ἀπὸ τῶν στεγῶν τῶν οἰκιῶν ἢ νὰ πνιγῶσιν εἰς φρέατα, ὅπως μὴ ἴδωσι τὴν ὑποδούλωσιν τῆς πατρίδος. Ἐν τῇ πολιορκίᾳ τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Νορμανδῶν ὁ ἀρχιεπίσκοπος Εὐστάθιος, στιγματίζων τὴν ἀνανδρίαν καὶ ἀφιλοτιμίαν τῶν παρευρεθέντων βυζαντινῶν στρατηγῶν, ἐπαινεῖ τοὺς γενναίους τῆς Θεσσαλονίκης προμάχους, οἵτινες ἐμπνεόμενοι ὑπὸ θάρρους ἀρχαίου διευνηκτέρευον ἄσιτοι ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων· αὐταὶ αἱ γυναῖκες εἰργάζοντο καὶ ὡς ἀληθεῖς Ἀμαζόνες ἐπολέμουν παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν συζύγων. Οἱ πολῖται στρατιῶται τῆς Θεσσαλονίκης ἦσαν οὐ μόνον τοξόται ἀπαράμιλλοι, ἀλλὰ καὶ χειρισταὶ ἐπιδέξιοι τῶν πολεμικῶν μηχανῶν, ὅπερ ὑποθέτει ὅτι ὁ λαὸς ἐγυμνάζετο ἐν ταῖς ἐορτασίμοις ἡμέραις ἐν τῷ χειρισμῷ τῶν βαρέων πολεμιστηρίων ὀργάνων.

Οἱ προὔχοντες, καλούμενοι καὶ ἄρχοντες, ἀπετέλουν τὴν κυβερνῶσαν τάξιν τῆς ὀλιγαρχικῆς ταύτης δημοκρατίας· ἐδιαίρουντο εἰς στρατιωτικὰ καὶ πολιτικὰ γένη, πολλὰκις ὅμως μέλη

τῆς αὐτῆς οικογενείας διέπρεπον συγχρόνως ἐν τοῖς ὄπλοις, ἐν τῷ πολιτεύεσθαι, ἐν τῷ ἱερατείῳ. Ἄγνωστος ἡμῖν ἀριθμὸς ἀρχόντων ἀπετέλει τὴν βουλὴν ἢ σύγκλητον τῆς Θεσσαλονίκης. Οἱ ἀρχιερεῖς, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐντόπιοι, ἐλάμβανον αὐτοδικαίως μέρος ἐν ταῖς διασκέψεσι τῆς βουλῆς. Ἐκ τῶν προϋχόντων τούτων ὁ λαὸς ἐξέλεγε τοὺς λεγομένους ἀρχοντας τοῦ κοινοῦ, τοὺς δικαστὰς, καὶ τοὺς ἐφόρους τῶν νοσοκομείων καὶ πτωχοτροφείων. Οἱ τελευταῖοι καλούμενοι κηδεμόνες καὶ φροντισταὶ ἐδιοικοῦν καὶ τὴν ἀστυνομίαν καὶ δικαιοματικῶς ἐκηδεμόνευον τὰ ὄρφανὰ καὶ τὰς σχολαζούσας περιουσίας. Οἱ κηδεμόνες οὗτοι ἐκλεγόμενοι συνήθως μεταξὺ τῶν δικηγόρων δὲν ἐφημιζόντο ἐπὶ εὐθύτητι καὶ τιμιότητι· ὁ Κυδῶνης τοὺς ἀποκαλεῖ *καθάρματα, ἀγροὺς θῆρας*· ὁ Καθάσιλας γράφει ὅτι ἐπῶλουν τὴν δικαιοσύνην εἰς τὸν πλειοδοτοῦντα καὶ κατέτρωγον τὰς ὄρφανικὰς περιουσίας. Ἄγνωστὸν εἰδικώτερον τὰ καθήκοντα καὶ δικαιώματα τῶν κηδεμόνων· ἀναμφιβόλως ἐφόρευον καὶ τὰ θέατρα, τὰ ὅποια παραδόξως ἢ ἐν Θεσσαλονικῇ ἐκκλησία ἐπροστάτευσεν, ἐνῶ ὁ ἀλλαχοῦ τοῦ κράτους κλήρος ἐδείχθη ὁ ἀμειλικτός τῆς σκηνῆς ἐχθρός. Ἡ ἀνάμιξις τῶν φροντιστῶν ἐν τῇ διαχειρίσει τῶν μοναστηριακῶν κτημάτων δὲν ἀνήκεν αὐτοῖς παλαιῶθεν, ἀλλὰ μᾶλλον ἐξαιρετικῇ περίπτωσις ἠνάγκασε τὴν δημοκρατίαν τῶν Ζηλωτῶν, ἵνα ζητήσῃ ἀπὸ τοῦ ταμείου τῶν μονῶν ἐπιχορήγησιν τινα πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πόλεως· ὁ Καθάσιλας ἀποκαλεῖ κλοπὴν τὴν παράνομον ταύτην παρέμβασιν.

Ἡ Θεσσαλονικῇ εἶχε τὸ δικαίωμα ν' ἀποπέλλῃ καὶ πρεσβευτὰς παρὰ τοῖς ξένοις ἡγεμόσι πρὸς διαπραγματεύσειν ἐμπορικῶν, ἐνίοτε δὲ καὶ πολιτικῶν ὑποθέσεων. Τὸ ἀξίωμα τοῦ πρεσβευτοῦ ἦν ἡ πατριωτικώτερα, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἡ ἀκανθωδεστέρα καὶ μᾶλλον ἀχάριστος λειτουργία. Ἐπειδὴ τὰ ἔξοδα τῆς ὀδοποιρίας καὶ τῆς παραστάσεως τῆς πρεσβείας ἐπεβάρυνον τὸ κοινοτικὸν ταμεῖον, ὁ λαὸς ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ συνῆγει ὅπως καταβάλλῃ τοὺς ὑπὸ τῆς βουλῆς ψηφίζομένους φόρους πρὸς ἀποστολὴν, ἣν ἐξέλαμβανεν ὅσῳ πολυδάπανον τοσοῦτον καὶ ἀνωφελῆ. Ὁ Ἰσιδωρος παραινεῖ τὸν λαὸν ἵνα μὴ ἐπεμβαίη εἰς πράγματα τὰ ὅποια δὲν ἐννοεῖ ὁ βαρὺς νοῦς τοῦ ὄχλου. Περὶ τὰ τέλη τῆς ΙΔ' ἐκατονταετηρίδος αἱ τῶν δήμων διαδηλώσεις καὶ ἀπειλαὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἐφόβισαν τοὺς προὔχοντας, ὥστε οὐδεὶς συνῆγει εἰς ἀνάληψιν τοιοῦτου βάρους· ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ὁ προρρηθεὶς ἀρχιεπίσκοπος Ἰσιδωρος ἐξεφώνησε τοὺς περισσώθεντας δύο λόγους (1394), ἐξ ὧν πολλὰς ἀρῶμεθα πληροφoρίας περὶ τοῦ διοργανισμοῦ τῆς πολιτείας.

Μεταξὺ τῶν προϋχόντων καὶ τῶν δήμων ἡ-

σαν οἱ μέσοι, οὓς ὁ Εὐστάθιος ἀποκαλεῖ διὰ τοῦ νεολατινικοῦ ὀνόματος *βουργέσιοι* (*Bourgeois*). Τὰ ἔγγραφα δὲν ἐξηγοῦσιν εὐκρινῶς ὅποιον πρόσωπον διεδραμάτισαν οἱ μέσοι ἐν ταῖς διαφόροις περιπετειαῖς τῆς πολιτείας· εἰκόζεται ὅτι οἱ ἀποτελοῦντες τὴν κλάσιν ταύτην ἀνήκον εἰς νεοπλούτους δημότας, ἤτοι τοὺς λεγομένους οἰκοκυραίους. Ἐν τῇ ἐπαναστάσει τῶν Ζηλωτῶν συνεταυτίσθησαν πρὸς τὸ δημοτικὸν στοιχεῖον, ὅπερ ἀποδεικνύει ὅτι αἱ πρὸς τὴν ἀριστοκρατίαν σχέσεις τῶν μέσων δὲν ἦσαν τοσοῦτον εἰλικρινεῖς, ὥστε νὰ ἐξαλειψῶσιν ἀπὸ τῶν νεοπλούτων τούτων οἰκοκυραίων τὴν παράδοσιν τῆς καταγωγῆς τῶν.

Οἱ Ζηλωταὶ δὲν ἀπετέλουν χωριστὴν κλάσιν, ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦτο ἔλαβον οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἐν ἔτει 1343 ἐκραγείσης ἐπαναστάσεως. Καταργήσαντες τὴν δεσποζούσαν ὀλιγαρχίαν οἱ Ζηλωταὶ ἀπεκήρυξαν τὴν ἐν Βυζαντίῳ κυβένησιν, ἐκήρυξαν τὴν δημοκρατίαν, ἔσφαξαν τοὺς βουλευτὰς, ἐδήμευσαν τὰς περιουσίας τῶν ἀρχόντων καὶ ἐκακοποίησαν καὶ ἐξώρισαν πάντα ὁπαδὸν τοῦ βυζαντινοῦ κόμματος. Ὁ Καντάκουζηνός καὶ ὁ Γρηγορᾶς παριστῶσι τοὺς Θεσσαλονικεῖς Ζηλωτὰς ὡς τοὺς *communards* τῶν σημερινῶν χρόνων· ἡ ὁμολογία ὅμως ἀνδρὸς ἀξιότημου, σοφοῦ καὶ ἐντοπίου παρουσιάζει τὴν δημοκρατίαν ταύτην ὑπὸ ἔποψιν ἥττον ἀπαίσιαν.

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Θεσσαλονικῆς ἀνεκηρύχθη πρόεδρος τῆς δημοκρατίας τῶν Ζηλωτῶν· οὔτε οἱ πλούσιοι ἐγυμνώθησαν, οὔτε ἡ δικαιοσύνη ἐπνίγη· ἐξ ἐναντίας ὁ νόμος ἦν παντοδύναμος καὶ ἡ ἐλευθερία τοῦ λόγου ἀπεριόριστος, ἀφοῦ καὶ αὐτοὶ οἱ ἰδιῶται εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ σύρῳσιν εἰς τὰ δικαστήρια τὴν κυβένησιν, ἐναντίον τῆς ὁποίας οἱ δικηγόροι ἐκτοξεύουσι τὰ δηκτικώτερα καὶ δυσφημώτερα τῶν ἐπιθέτων. Σπουδαῖον δικαστικὸν μνημεῖον εὐτυχῶς περισωθὲν ἀποδεικνύει καθαρῶς ὅτι οἱ Ζηλωταὶ ἦσαν ἀληθεῖς Ζηλωταὶ, δηλαδή φιλοπάτριδες, καὶ οὐχὶ συμμορία ἀλητῶν καὶ ὀρδῆ δολοφόνων, ὡς οἱ Βυζαντινοὶ ἐξείκονισαν αὐτούς.

Πολιορκούμενοι ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Καντακουζηνοῦ καὶ τῶν συμμάχων αὐτοῦ Τούρκων, οἱ Ζηλωταὶ ἐζήτησαν χρηματικὴν τινα ἐπιχορήγησιν ἀπὸ τοῦ ταμείου τῶν ἐν τῇ πόλει πολυαριθμῶν καὶ πλουσίων μονῶν, ὅπως ἐπαρκέσωσιν εἰς τὴν πληρωμὴν τῶν στρατιωτῶν. Οἱ μοναχοὶ διεμαρτυρήσαν κατὰ τοιαύτης ἀναμίξεως τῆς πολιτείας ἐν τῇ περιουσίᾳ αὐτῶν, χαρακτηρίσαντες τὴν ἀξίωσιν τῆς κυβερνήσεως ὡς ἐκβίασιν τῆς τελευταίας θελήσεως τῶν διαθετῶν, οἵτινες ἐκληροδότησαν τὰ πλοῦτη τῶν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ οὐχὶ εἰς τὴν πατρίδα. Σοφὸς δικηγόρος καὶ προὔχων τῆς Θεσσαλονικῆς, ὅστις δὲν ἐβλεπεν εὐμενῶς τὴν κυβένησιν τῶν Ζηλωτῶν, ὁ Νικόλαος Καθάσι-

λας, ἐπαρουσιάσθη ὡς ἐνθερμος ὑπερασπιστὴς τῶν μοναχῶν ἢ δίκη ἤχθη ἐν τῷ δικαστηρίῳ τῆς Θεσσαλονίκης.

Ἐν τῇ ὑπερασπίσει τῶν μοναχῶν ὁ Καβάσιλας παραθέτει καὶ αὐτὸ τὸ κείμενον τῶν προτάσεων τῶν Ζηλωτῶν· τὸ κυριώτερον τῶν τελευταίων ἐπιχείρημα εἶνε ὅτι, εἰ καὶ οὐδεὶς τοπικός, οὐδ' αὐτὸς ὁ Ῥωμαϊκὸς νόμος χορηγεῖ τῇ πολιτεία τὸ δικαίωμα τῆς ἐκβιάσεως τῆς τελευταίας τῶν διαθετῶν θελήσεως, ἐν τούτοις ἢ κατ' ἀρχήν, ἢ οἱ μοναχοὶ ἐποιοῦν τοσούτου πλούτου καὶ πρὸ πάντων ὁ κίνδυνος, ἐν διέτρεχε χριστιανικῆ πόλις πολιορκουμένη ὑπὸ Τούρκων, ἐπέτρεπον τῇ πολιτεία ὅπως λάβῃ ἐλάχιστον μέρος χρήματος διασπαθωμένου ὑπὸ ὄντων ἀργῶν καὶ ἀνωφελῶν τῇ κοινωνίᾳ, καὶ διὰ τῶν χρημάτων τούτων θρῆψη τοὺς προμάχους τῆς πατρίδος, ἐσομένους συγχρόνως καὶ σωτῆρας αὐτῶν τῶν μόνων.

Ἐν τῷ δικαστικῷ τούτῳ ἐγγράφῳ συνεχῶς μνημονεύονται δύο εἰδικοὶ τῆς Θεσσαλονίκης νόμοι, ὁ νόμος τῶν οἰκιστῶν καὶ ὁ νόμος τῶν ἀποικιστῶν· οἱ δύο οὗτοι νόμοι οὐδεμίαν ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὸν Ῥωμαϊκὸν νόμον, συνεχῶς ἀναφερόμενον ὑπὸ τὸ ὄνομα ὁ πολιτικὸς, ἢ ὁ ἰδιωτικὸς νόμος. Αἱ Νεαῖραι τῶν αὐτοκρατόρων δὲν εἶχον, ὡς φαίνεται, νομικὴν τινα ἰσχὺν ἐν Θεσσαλονίκῃ· οἱ Ζηλωταὶ ἐπεκαλέσθησαν αὐτάς, ἀλλ' ὁ Καβάσιλας ἀποκηρύττει τὸ κύρος αὐτῶν, ἐμπαίζων μάλιστα καὶ τὴν ἀξίωσιν τῶν αὐτοκρατόρων ἵνα ἐπεμβαίνωσι καὶ ἐν τῇ νομοθεσίᾳ.

Διαφεύγει ἡμᾶς ὁ ὀργανισμὸς τῆς δημοκρατίας τῶν Ζηλωτῶν· περιεσώθη ὅμως σπουδαία ὁμολογία ἀπὸ ἐχθρικοῦ στόματος περὶ τῆς βίας τῆς πολιτείας ταύτης. Ὁ προσημειωθεὶς Καβάσιλας ἀνῆκεν εἰς ἐν τῶν εὐγενεστέρων τῆς πόλεως γενῶν· εἰς τῶν προγόνων αὐτοῦ ἐγένετο ὁ πρῶτος ὑπὸ τοῦ Βυζαντίου ἀναγνωρισθεὶς δούξ τῆς Θεσσαλονίκης· ὡς ταιούτος ὁ Καβάσιλας δὲν ἠδύνατο νὰ ἀναγνωρίσῃ κυβερνήσιν ἰδρυθεῖσαν ἐπὶ τῷ μονομερεῖ σκοπῷ τῆς καταργήσεως τῶν προνομίων τῆς οἰκογενειακῆς του κλάσεως. Ἐγκαταλιπὼν τὴν δημοκρατουμένην πατρίδα ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, τὸ ἀστυν τῶν Θεσσαλονικέων φυγάδων, καὶ ἐγένετο δεκτὸς ἀνοικταῖς ἀγκάλαις ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Καντακουζηνοῦ, τοῦ ἀποπομπαίου τούτου τράγου τῶν Ζηλωτῶν. Πᾶσαι αἱ πρὸς τὸν μετανάστην ἐπιδαφιλευθεῖσαι θωπεῖαι τῆς αὐτοκρατορικῆς αὐλῆς δὲν συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ ἐκβυζαντινίσωσι τὸν ἀρχαῖον χαρακτῆρα τοῦ πρόσφυγος· διότι ἀληθῶς ὁ Καβάσιλας ἦν ἑλληνικὴ ψυχὴ, παραδόξως ἐπιπλεύσασα ἐπὶ τῶν κυμάτων τοῦ μεσαιωνικοῦ κατακλυσμοῦ· ἀκραίφνης Ἑλλήν καὶ τὸ φρόνημα καὶ τὴν καρδίαν, κατ' ἐπιφάνειαν συνηγῶρει ὑπὲρ τῶν

πρόνομίων τῆς ὀλιγαρχίας, καὶ ὅπως ὑπακούσῃ εἰς τὸν θεῖόν του ἀρχιεπίσκοπον Νεῖλον ἀνεμιγνύετο εἰς τὰ τότε διαιροῦντα τὴν Ἀνατολὴν καλογηρικὰ ζητήματα, ἐνδομύχως ὅμως συνεπάθει πρὸς τοὺς Ζηλωτάς, καὶ αὐτοὶ οἱ συγγενεῖς του πολλάκις τὸν ἐπέπληξαν ἐπὶ τῇ προσηλώσει εἰς θρησκευμα ἱστορικῶς πρὸ πολλοῦ λησμονημένον. Πρόδρομος τοῦ Πλήθωνος, ἢ μᾶλλον κριτικὸς τῆς ἀδιαιρέτου καὶ μυστηριώδους ἀλύσεως τῶν ἑλληνικῶν παραδόσεων, ὁ Καβάσιλας, δὲν ἐτόλμησε μὲν ὡς ὁ ἐν Σπάρτῃ φιλόσοφος νὰ ἐκσφενδαῖνῃ κατὰ πρόσωπον τῆς ἐκκλησίας τὴν παράτολμον ἀναμύρρωσιν, ἔσχεν ὅμως τὴν φρόνησιν καὶ τὸν πρακτικὸν νοῦν νὰ συλλάβῃ ἄλλο καταλληλότερον σχέδιον, τὸν συνδυασμὸν τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἐξ οὗ προέβλεπε τὴν σωτηρίαν τῆς ἐπαπειλουμένης πολιτικῆς ὑπάρξεως τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Τὸ βούλευμα τοῦ Καβάσιλα θ' ἀναλυθῆ κατωτέρω, ἤδη δὲ ἀκούσωμεν τὴν περὶ τῆς πολιτείας τῶν Ζηλωτῶν κρίσιν. Δημηγορῶν ἐνώπιον τῆς αὐτοκρατορικῆς αὐλῆς ὁ Καβάσιλας δὲν εἶνε πλέον ὁ δικηγόρος, ὁ ὑπερασπιζόμενος τὴν ὑπόθεσιν οἰουδήποτε πελάτου, ἀλλ' ὁ Ἑλλήν, ὁ μὴ συναινῶν ἵνα ἴδῃ τὴν πατρίδα ἐξευτελιζομένην πρὸ τοῦ Βυζαντίου. Ἡ ἐν τῷ παλατίῳ ἐκφωνηθεῖσα δημηγορία αὐτοῦ ἀρχεται ἀπὸ τοῦ ἐγκωμίου τῆς Θεσσαλονίκης «τῆς ἑλληνικῆς ταύτης ἐστίως, ἐν ἣ διεσώθησαν τὰ λείψανα τῶν ἑλληνικῶν παραδόσεων, καὶ ἐξ ἧς φωταυγεῖς ἀκτίνες ἀναπέμπονται ἅνα πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα»· εἶτα ὁ ῥήτωρ ἐπαινεῖ τὸ δημοκρατικὸν τῆς ἑλληνικῆς ταύτης πολιτείας πολιτεύμα. Οἱ Ζηλωταὶ ἦσαν τότε οἱ κύριοι τῆς Θεσσαλονίκης· «ἡ πολιτεία αὐτῶν, εἶπεν ὁ Καβάσιλας, ἰδρύνεται ἐπὶ τῆς ἰσότητος καὶ τῆς δικαιοσύνης, οἱ δὲ νόμοι αὐτῆς οὐδὲν ἔχουσι τὸ κοινὸν πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ὀνειρευθεῖσαν πολιτείαν». Ἡ ἐντιμὸς αὕτη ὁμολογία ἀρκεῖ πρὸς ἀναίρεσιν τοῦ Γρηγορᾶ ἐξεικονίσαντος τοὺς Ζηλωτάς ὡς κοινωνιστάς, καὶ ἀνατροπεῖς παντὸς ἀνθρωπίνου νόμου.

Ἡ σημασία τῶν Ζηλωτῶν ἦν ὁ σταυρὸς, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀποδεικνύει ὅτι οἱ ἐν Θεσσαλονικῇ δημοκράται ἦσαν φανατικοὶ ἄνθρωποι, ἢ καὶ ὀπαδοὶ τινὸς τῶν τότε λυμαινομένων τὸ κράτος θρησκευτικῶν αἱρέσεων, τῆς τῶν λεγομένων Παλαμιτῶν καὶ τῆς τῶν Βαρλαμιτῶν. Ἡ μοναχικὴ αὕτη διένεξις περιορίσθη εἰς μόνον τὰ κελλῖα τῶν ἐν Θεσσαλονικῇ μοναχῶν. Αὐτὸς ὁ Παλαμᾶς οὐδεμίαν ἔχαιρε παρὰ τοῖς Ζηλωταῖς ὑπόληψιν ἀγιότητος, ἀφοῦ ἡ δημοκρατία τὸν ἀπεικίρριζε καὶ δὲν τῷ ἐπέτρεψε τὴν εἰς τὴν πόλιν εἰσοδόν, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἡ Θεσσαλονικὴ δὲν ἠδύνατο ν' ἀναγνωρίσῃ ὡς ἀρχιεπίσκοπὸν τῆς ἀνθρωπίνου φέροντα συστατικὰ γράμματα τοῦ αὐτοκράτορος Καντακουζηνοῦ, πρὸς

δὴν ἢ ἐλευθέρᾳ πολιτείᾳ δὲν ὑπέκειτο. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ μεταξὺ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Παλαμᾶ καὶ τοῦ Βαρλαάμ πόλεμος ὁσημέραι ἐλάμβανεν ἀπειλητικὰς διαστάσεις, ὁ περιώνυμος Κωνσταντῖνος Ἀρμενόπουλος, κριτὴς τότε τῆς πολιτείας, ἐξεκάλεσε τὴν σκανδαλώδη διένεξιν ἐνώπιον τοῦ πατριαρχείου δι' ὑπομνήματος, ἐν ᾧ ἀπεδείκνυεν ὅτι ἀμφότεραι αἱ διαμαχόμεναι μερίδες πολὺ ἀπεμακρύνοντο τῆς ἀληθοῦς χριστιανικῆς πίστεως. Μανιώδεις οἱ Παλαμίται καὶ οἱ Βαρλααμίται, ἐλησμόνησαν πρὸς στιγμὴν τοὺς ἀμοιβαίους διαπληκτισμούς καὶ ἀπὸ κοινῆς ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ περιφανοῦς νομοδιδασκάλου, ἀποκαλοῦντες αὐτὸν νέον αἰρεσιάρχην, καὶ ἐκπλύνοντες διὰ τῶν ἀγοραίων ἐκείνων καὶ κενῶν ὕβρεων, τὰς ὁποίας ἡ ἀμάθεια καὶ ἡ θρασύτης ἔχουσι πάντοτε προχειρῶς, ὁσάκις ἡ διαύγεια τοῦ συλλογισμοῦ καὶ τὸ φῶς τῆς ἀληθείας ἐπιβάλλουσιν σιωπῇ εἰς τὴν φλυαρίαν καὶ τὴν ἀγυρτίαν.

[Ἐπειτα τὸ τέλος].

Ο ΠΑΤΗΡ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΣ

[Μοθιστορία Α. Ἀλεβύ. — Μετάφρασις Π. Ι. Φέρμου].

Συνίεξις ἐπὶ σελ. 312.

Β

Ὁ ἀνθυπολοχαγὸς τοῦ πυροβολικοῦ ὠνομάζετο Ἰωάννης Ραιναλδος καὶ ἦτο υἱὸς τοῦ ἰατροῦ τοῦ ἀναπαυομένου ἐν τῷ νεκροταφείῳ τοῦ Λογγεβάλ. Ὅτε δὲ ὁ πατὴρ Κωνσταντῖος τῷ 1846 ἐλθὼν ἀποκατεστάθη ἐν τῇ μικρᾷ ἐφημερίᾳ, ἰατρός τις Ραιναλδος, πάππος τοῦ Ἰωάννου, κατῴκει ἐν χαριστάτῳ οἰκίσκῳ ἐπὶ τῆς λεωφόρου τῆς Σουβινῆς, μεταξὺ τῶν δύο ἐπαύλεων Λογγεβάλ καὶ Λαβαρδέν.

Μάρκελλος ὁ υἱὸς τοῦ ἰατροῦ Ραιναλδοῦ ἀπεπεράτου ἤδη ἐν Παρισίοις τὰς ἐν τῇ ἰατρικῇ σπουδὰς του. Ἦτο δὲ φιλοπονώτατος καὶ εὐφρέστατος, καὶ ἠρίστευσε κατὰ τὸν διαγωνισμόν. Ἐν ᾧ δὲ εἶχεν ἀπόφασιν νὰ διαμείνῃ ἐν Παρισίοις καὶ νὰ δοκιμάσῃ τὴν τύχην του... τὰ πάντα δὲ τῷ προεμήνουσιν εὐτυχέστατον καὶ λαμπρότατον μέλλον, αἰφνης τῷ 1852 ἔλαβε τὴν εἰδησίην τοῦ θανάτου τοῦ πατρὸς του ἐξ ἀποπληξίας. Ὁ Μάρκελλος ἔσπευσεν εἰς Λογγεβάλ αἰματόσσοσαν ἔχων τὴν καρδίαν, διότι ἐλάτρευε τὸν πατέρα του. Διήλθε δύο μῆνας μετὰ τῆς μητρὸς του καὶ ἔπειτα εἶπε πρὸς αὐτὴν περὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Παρισίους.

— Ἀληθινά, τῷ εἶπεν ἡ μήτηρ, πρέπει νὰ φύγῃς.

— Πῶς! νὰ φύγῃ ; ... νὰ φύγωμεν. Μήπως

νομίζετε ὅτι θὰ σας ἀφήσω ἐδῶ ὀλομόναχην ;

ὦχι. θὰ σας πάρω μαζί μου.

— Νὰ ὑπάγω νὰ ζήσω εἰς Παρισίους ! ...

Νὰ ἀφήσω τὸν τόπον τοῦτον ὅπου ἐγεννήθην, ὅπου ἐζῆσεν ὁ πατήρ μου καὶ ἀπέθανε ! ... Δὲν θὰ δυνηθῶ, υἱέ μου, ποτέ ! Πήγαινε μόνος ἀπ' οὐ τὸ σταδίον σου καὶ τὸ μέλλον σου εἰν' ἐκεῖ κάτω. Ἐγὼ σὲ εἰξεύρω, εἰξεύρω ὅτι δὲν θὰ με λησμονήσῃς, ὅτι θὰ ἔρχεσαι νὰ με βλέπῃς συχνά, πολὺ συχνά.

— Ὅχι, μητέρα μου, ἀπεκρίθη, θὰ μείνω.

Καὶ ἔμεινεν. . . Αἱ ἐλπίδες του, τὰ φιλόδοξα ὄνειρά του, τὰ πάντα διὰ μιᾶς ἐσβέσθησαν, ἐξηφανίσθησαν, καὶ ἐν μόνον πρᾶγμα παρέμεινε, τὸ καθήκον τοῦ νὰ μὴ ἐγκαταλίπῃ μόνην τὴν ἡλικιωμένην καὶ πάσχουσαν μητέρα του. Ἐν τῷ καθήκοντι δὲ τούτῳ, ὅπερ ἀπλῶς ἀπεδέξατο καὶ ἀπλῶς ἐξεπλήρωσεν, ἀνεύρε τὴν εὐδαιμονίαν του. Ἄλλως τε, τὸ κάτω κάτω τῆς γραφῆς, ἐν τῷ καθήκοντι εὐρηται ἡ εὐδαιμονία.

Ὁ Μάρκελλος ἀσμένως καὶ προθύμως ὑποκύψας ὑπὸ τὴν νέαν κοινωνικὴν αὐτοῦ κατάστασιν, ἐξηκολούθησε τὸν βίον τοῦ πατρὸς του, ἀναλαβὼν τὴν συνέχειαν τῆς αὐλακὸς ἀκριβῶς ἀπὸ τῆς θέσεως ἐν ἣ ἐγκατέλιπεν αὐτὴν ὁ πατήρ του. Ἐπεδόθη δὲ ὀλοθύμως ἀνευ τῆς ἐλαχίστης λύπης ἢ ἐπιλογισμοῦ εἰς τὸ ἀφανὲς ἐπάγγελμα τοῦ ἰατροῦ τοῦ χωρίου. Ὁ πατήρ τῷ κατέλιπεν ὀλίγα τινὰ μετρητά, ὀλίγην γῆν. Ἐζῆ δὲ ὅσον οἶόν τε ἀπλοῦστατα, καὶ τὸ ἡμισυ τοῦ βίου του ἀνῆκεν εἰς τοὺς πτωχοὺς, παρ' ὧν οὐδέποτε ἠθέλησε νὰ λάβῃ οὐδ' ὀβολόν· τούτο δὲ ἦτο ἡ μόνη αὐτοῦ πολυτέλεια καὶ σπατάλη.

Συναντήσας τῷ 1855 νεανίδα ἄπορον μὲν ἀλλὰ χαρίεσσον καὶ ἔρημον, τὴν ἐνούμφευσεν, καὶ εὐθύς τὸ ἐπόμενον ἔτος θλιψίς μεγάλη καὶ μεγάλη χαρὰ ἐπῆλθε ταυτοχρόνως εἰς τὸν ἰατρὸν ἀπέθανεν ἡ γηραιὰ μήτηρ του καὶ ἐγεννήθη ὁ υἱὸς του Ἰωάννης· ὥστε μεταξὺ ἐξ ἐβδομαδῶν ὁ πατήρ Κωνσταντῖος ἀπήγγειλε τὴν νεκρώσιμον ἀκολουθίαν ἐπὶ τοῦ τάφου τῆς μάμμης καὶ παρεστάθη ὡς ἀνάδοχος κατὰ τὴν βᾶπτισιν τοῦ ἐγγόνου.

Ὁ ἱερεὺς καὶ ὁ ἰατρός συνεχῶς συναντῶμενοι παρὰ τὸ προσεφάλιον τῶν πασχόντων καὶ τῶν ἀποθνησκόντων, μιᾶ καρδίᾳ τε καὶ ὀρμῇ προσεϊκλύσθησαν καὶ προσήγγισαν πρὸς ἀλλήλους, αἰσθανόμενοι ὅτι τῆς αὐτῆς ἦσαν οἰκογενείας, τῆς αὐτῆς φυλῆς, τῆς τῶν συμπαθῶν, τῶν δικαίων καὶ τῶν εὐεργετικῶν ἀνθρώπων.

Τὰ ἔτη διεδέχοντο ἀλλήλα ἀτάραχα, εὐάρεστα, εἰρηνικὰ ἐν τῇ ἐργασίᾳ καὶ τῷ καθήκοντι. Ὁ Ἰωάννης ἠύξανε. . . Παρὰ τοῦ πατρὸς του ἔμαθε τὰ πρῶτα τῆς ὀρθογραφίας μαθημάτα, παρὰ δὲ τοῦ ἱερέως τὰ τῆς λατινικῆς. Ἦτο δὲ ὁ Ἰωάννης ἐπιμελὴς καὶ φιλόπονος καὶ